

УДК 001.8:377:614.253.4/.5

І. І. Ліщук

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ
ДО РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР У ПРОЦЕСІ
ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

На сучасному етапі стрімкого розвитку суспільства новим соціальним замовленням нашої держави є підготовка у вищих медичних навчальних закладах висококваліфікованих фахівців, спроможних швидко реагувати на зміни та успішно розв'язувати складні професійні задачі. Сьогодні медична сестра має бути творчою особистістю, володіти не тільки знаннями, вміннями та навичками в професійній сфері, а й спрямована на самоаналіз, самокорекцію, самовдосконалення, саморозвиток, самопроекування. У зв'язку з цим одне із основних завдань професійної підготовки майбутніх медичних фахівців передбачає формування у них професійної компетентності, зокрема стійкої рефлексивної позиції, що сприяє осмисленню якості навчальної діяльності, засобів її організації, планування, стимулювання пізнавальної активності, підвищення рівня професійного розвитку та самореалізації. Це, безперечно, зумовлює потребу в формуванні здатності до рефлексії майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки.

У педагогіці найбільш ґрунтовними працями, що висвітлюють проблематику рефлексії є напрацювання О. Абдулліної, А. Алексюка, І. Зимньої, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Ничкало, Г. Панченко, О. Савченко, С. Сисоевої, В. Ягупова та ін.; у професійній підготовці – С. Білоконного, О. Герасимової, Г. Дегтяр, А. Лозенко, М. Пісоцької, О. Резван, К. Сократес та ін. Окремі аспекти даної проблеми вивчали такі вчені, як О. Бульвінська, О. Березюк, Н. Воскресенська, О. Дубасенюк, І. Колеснікова та ін.; напрями наукового пошуку в медсестринстві – І. Бойчук, Л. Бразалій, М. Данюк, І. Радзівська, Т. Чернишенко, В. Шатило, О. Шевченко, З. Шарлович та ін.; генетичний напрям – В. Барцалкіна, Ю. Громико, М. Люр'я, Ж. Піаже, В. Слободчиков та ін.; вивчення рефлексивних закономірностей організації комунікативних процесів – В. Біблер, С. Курганов, А. Ліпман та інші.

Проте, враховуючи незаперечну цінність здобутків учених, серед вищезазначених науковців ніхто не займався дослідженням проблеми формування здатності до рефлексії при фаховій підготовці майбутніх медичних сестер.

Мета статті полягає у розкритті науково-теоретичних підходів, які сприяють формування здатності до рефлексії майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки.

Поняття рефлексії є предметом досліджень філософії, психології, педагогіки, соціології, культурології. Кожна наука трактує дане поняття з

певною особливістю. Загальне розуміння рефлексії полягає у тому, що це роздуми людини над власним душевним станом, здатність до самоаналізу [1, с. 518].

Рефлексією почали цікавитися ще в античні часи. Спочатку рефлексія розглядалася як акт пізнання, предметом якого є власний духовний внутрішній світ. В епоху Відродження рефлексія була спрямована на мікрокосмос у його зв'язку з макрокосмосом [2, с. 73].

За Р. Декартом усвідомлення розглядалося як мислення і рефлексування над власним мисленням. Французький філософ ототожнював рефлексію зі здібністю індивіда зосереджуватися на змісті своїх думок, абстрагуючись від зовнішнього, тілесного [3].

Історично склалося, що рефлексія пройшла певні стадії еволюції: емпіричну, логічну, трансцендентальну і абсолютну. Емпірична рефлексія пов'язана з іменем Дж. Локка, логічна – Г. Лейбніца, трансцендентальна – І. Канта, абсолютна – Г. Гегеля.

Дж. Локк розглядав думку про досвід походження знань, у зв'язку з цим розділив відчуття і рефлексію, визначивши останню як особливе джерело знань – внутрішній досвід, на відміну від зовнішнього, заснованого на відчуттях органів чуття [2]. Саме таке тлумачення рефлексії стає у подальшому аксіомою інтроспективної психології, що розглядає рефлексію як спосіб спостереження за психічними актами людини.

І. Кант розглядав рефлексію у дослідженні підстав пізнавальної спроможності. Він вважав, що рефлексія – усвідомлення відносин даних уявлень до різних наших джерел пізнання, і лише завдяки їй відношення їх один до одного може бути правильно визначено [4, с. 314–316].

Г. Гегель розумів рефлексію як взаємне відображення одного в іншому [5, с. 452]. За допомогою рефлексії засвоюються світ культури та творчі здатності людини. Мова йде про необхідність опосередкованого відношення суб'єкта до самого себе – через його інобуття.

Л. Виготським також досліджував рефлексію, підкреслював її значення як конструюючої характеристики свідомості, наголошуючи, що остання виникає лише за появи самосвідомості. Він вважав, що важливим моментом у розвитку рефлексії є поява вербального відображення власних процесів і дій [6, с. 245].

С. Рубінштейн зазначав, що завдяки наявності рефлексії суб'єкт стає здатним здійснювати управління діяльністю, досягати мети. Рефлексія є джерелом внутрішнього досвіду, способом самопізнання і необхідним засобом мислення [7].

І. Семенов, С. Степанов, М. Холодна розглядали рефлексію, як рівень ієрархічно організованого мислення та механізм саморозвитку особистості [8; 9].

Г. Бізяєва розглядала рефлексію, як складний психологічний феномен, який виявляється в здатності професіонала займати аналітичну позицію стосовно своєї діяльності [10, с. 68].

Г. Андреева вважала, що для більш глибокого розуміння рефлексії необхідно її вивчати у складних організованих соціальних групах, які об'єднують значущою спільною діяльністю [11].

Г. Дегтяр розуміє рефлексію, як найважливіший чинник розвитку високого професіоналізму, який виявляється в здатності суб'єкта до постійного особистісного і професійного самовдосконалення, творчого зростання на основі психологічних механізмів самоаналізу й саморегуляції [12, с. 13].

Виходячи з вищезазначених трактувань, стає зрозумілим, що проблема рефлексії є багатоаспектною та багатогранною. Вивчаючи дану проблему сьогодні, стає зрозумілим, що формування здатності особистості до рефлексії може здійснюватися завдяки методологічним підходам: акмеологічному, компетентнісному, комунікативному, особистісно-орієнтованому, діяльнісному, системному, гуманістичному, технологічному.

Акмеологічний підхід (Б. Ананьєв, О. Анісімов, О. Бодальов, В. Бранський, С. Вітвицька, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Максимова, Л. Рубінштейн, П. Флоренський та інші) дозволяє розкрити особистісні резерви людини, виявити фактори й умови, що сприяють розвитку професійної діяльності. Головним чинником розвитку професійної рефлексії є мотивація особистості до саморозвитку та формування професійної компетентності. Акмеологічний підхід дає можливість визначити умови, шляхи та засоби професійного та особистісного розвитку майбутніх медичних сестер. Даний підхід спрямований на вдосконалення і корекцію професійної діяльності, орієнтує майбутніх медичних фахівців на постійне самовдосконалення і здатність до самореалізації, самоорганізації.

Компетентнісний підхід (Р. Бадера, І. Бех, І. Зимня, Н. Бібік, В. Кан-Калик, Д. Міллер, О. Савченко, В. Сластьонін, М. Філоненко, Л. Фрідман, А. Хуторський та інші) передбачає усвідомлення своїх спонукань до діяльності, прагнень та ціннісних орієнтацій, мотивів, уявлень про свою роль у професії. А також забезпечує аналіз та оцінку своїх особистісних якостей, чи то компетенції, регулювання на цій основі свого саморозвитку і власної діяльності.

Компетентнісний підхід полягає у створенні сприятливих умов для самоорганізації та самореалізації здобувачів вищої освіти у своїй навчальній та професійній діяльності, виявленні й розвитку їхніх творчих можливостей, формуванні навчальної позиції. Основними завданнями даного підходу є можливість навчати особистість самостійно здобувати та ефективно застосовувати знання, прогнозувати ситуації та власну діяльність, приймати рішення відповідно досвіду та наявних ресурсів, планувати та контролювати власні дії, здійснювати аналіз, використовувати особистий досвід, бути стресостійким, толерантним, ініціативним.

Необхідним у підготовці майбутніх медичних сестер є формування у них загальноприйнятих компетенцій, зокрема, умінь працювати в

команді, вирішувати життєві й професійні проблеми, розробляти проекти, плани дій, брати на себе роль лідера в команді.

Підготовка студентів з компетентнісним підходом організовується за допомогою методу проектів, рольових ігор, роботи в групах, дискусій, мозкового штурму.

Комунікативний підхід (С. Максименко, К. Роджерс, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Спінн, В. Ягупов та інші) спрямований на практичне спілкування. Передбачає формування у майбутніх медичних сестер комунікативної компетентності, яка може формуватися як в умовах безпосередньої взаємодії (міжособистісне спілкування), так і опосередкованої (відео, літератури, комп'ютерних технологій, телебачення тощо). Сформовані комунікативні вміння дають можливість медичним фахівцям «поставити себе на місце іншого», проявити емпатію, розуміння причин дій іншого суб'єкта в процесі взаємодії, аналізувати життєві ситуації та враховувати дії інших у стратегіях своєї поведінки, розуміти свої якості у теперішньому часі в порівнянні з минулим, і прогнозувати перспективи розвитку. Майбутнім медичним сестрам сформовані комунікативні вміння необхідні для ефективного процесу спілкування з медичним персоналом, пацієнтами та відвідувачами закладів охорони здоров'я.

Особистісно-орієнтований підхід (І. Бех, В. Вульф, С. Векслер, О. Кононенко, О. Киричук, С. Максименко, А. Маркова, В. Москаленко, В. Сухомлинський, Т. Щербакова та інші) дає можливість розглядати кожного студента, як суб'єкта освітнього процесу, передбачає розвиток індивідуальних здібностей особистості. Даний підхід спрямовує на співпрацю і співтворчість усіх учасників освітнього процесу.

Завдяки інтерактивному навчанню можна створити комфортні умови для кожного студента, що сприятиме відчуттю успішності та інтелектуальної спроможності. Створення професійних ситуацій під час навчання, дозволяє кожному здобувачу вищої освіти проявити ініціативу, самостійність, а також самовиразитися.

Відповідно до діяльнісного підходу (Б. Ананьєв, М. Боришевський, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Котова, Ю. Кулюткін, А. Лурія, Л. Мітіна та інші) процес розвитку та формування фахівця здійснюється у тісній залежності від діяльності, в яку він включений. В умовах діяльнісного підходу формування професійної рефлексії розглядається як мотивована діяльність, що має певну мету, яка спрямована на інший об'єкт, здійснюється за допомогою конкретних методів, з використанням певних засобів і приводить до відповідних результатів.

Діяльнісний підхід акцентує увагу на процесі професійної рефлексії, на формуванні професіонала. Варто зазначити, що формування рефлексії професійної діяльності й особистісного розвитку медичної сестри – це єдиний процес. Професійна рефлексія передбачає осмислення перебігу подій, умов власної професійної діяльності. Професійна рефлексія дає змогу оцінювати також систему своїх цінностей, моральні

й соціальні якості, міркування особистості про себе як про професіонала. У процесі підготовки майбутнього фахівця саме рефлексія стає пусковим механізмом, який налаштовує молоду людину на професійне зростання і творчість.

Системний підхід (В. Афанасьєв, А. Берг, Д. Діксон, В. Кінг, Е. Квейд, В. Сластьонін, Т. Волкова та інші) передбачає, що відносно самостійні компоненти системи підготовки майбутніх медичних сестер розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Формування системного мислення сприяє умінню варіативно будувати і коригувати професійну діяльність, віднаходити оптимальні поєднання засобів, форм і методів роботи. Здійснення системного самоаналізу збільшує доцільність професійних дій, зменшує елементи стихійності. Системний підхід дозволяє розглянути процес формування професійної рефлексії у системній професійній підготовці. Він вимагає дотримання принципу єдності теорії, експерименту та практики.

Гуманістичний підхід (І. Котова, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, Є. Шиянов та інші) сприяє становленню і вдосконаленню цілісної особистості, яка самостійно формує власний досвід, прагне активно реалізувати свої можливості, здатна до усвідомленого та обґрунтованого вибору рішень у різних життєвих, навчальних та професійних ситуаціях. Суть навчальної діяльності в контексті гуманістичного підходу передбачає її вдосконалення крізь призму особистісних структур свідомості, які забезпечують на рефлексивній основі активне переосмислення всіх компонентів процесу навчання, змісту власної діяльності і суб'єктивних станів, навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти на основі самоорганізації процесу навчання.

Важливим у формуванні здатності до рефлексії майбутніх медичних сестер є технологічний підхід (І. Джеймс, Т. Ільїна, С. Карпенчук, В. Кремінь, А. Макаренко, Й. Песталоцці, С. Холл та інші). Даний підхід передбачає гнучке інструментальне управління процесом професійної підготовки медичних сестер. Характеризує спрямованість на вдосконалення діяльності, підвищення її результативності та інтенсивності. Увага зосереджена на процесі навчання, який є критерієм успіху в цілому.

Варто зазначити, що технологічний підхід у системі освіти відкриває нові можливості для концептуального та практичного освоєння різних напрямів і аспектів освітньої дійсності та дає змогу розглядати складові діяльності як: технологічні процеси (етапи, процедури, алгоритми); використовувати технічні засоби в освітньому процесі; запроваджувати сучасні моделі навчання; застосовувати новітні форми оцінювання знань учнів (комп'ютерне тестування, онлайн опитування) тощо.

На підставі всього вищевикладеного можна дійти висновку, що особистісний розвиток майбутніх медичних сестер неможливий без розвитку рефлексії. Розуміючи себе, особистість свідомо творить своє життя, реалізовується в професійній діяльності та в житті, яке найповніше

відображає її сутність. Сучасному медичному фахівцю також важливо мати розвинуті такі компетенції, як допитливість, творчість, критичне мислення, вміння спілкуватися, співпрацювати, бути емпатійним, мати громадянську свідомість. Ці та інші професійно важливі властивості та особистісні якості визначають професійну компетентність спеціаліста, професія якого відноситься до систем професій «людина-людина». Ефективному формуванню здатності до рефлексії майбутніх медичних фахівців у процесі фахової підготовки сприяють: акмеологічний, компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, системний, гуманістичний, особистісно-орієнтований, технологічний підходи.

Перспективу подальшого дослідження доцільно спрямувати на розроблення та наукове обґрунтування навчально-методичного супроводу щодо формування здатності до рефлексії в майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки.

Список використаної літератури

- 1. Білодід І. К.** Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 8.
- 2. Романець В. А., Маноха І. П.** Історія психології ХХ століття: Навч. посібник / Вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
- 3. Головін С. Ю.** Словарь практического психолога [Електронний ресурс] / С. Ю. Головін. – Минск : Харвест, 1997. – 800 с. – Режим доступу: <http://vocabulary.ru/person/dekart-rene.html>
- 4. Кант И.** Критика чистого разума / Пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным; Примеч. Ц. Г. Арзаканяна. – М. : Мысль, 1994. – 591 с.
- 5. Гегель Г. В.** Энциклопедия философских наук: в 3 т. / Г. В. Гегель. – М., 1977. – Т. 3. – 471 с.
- 6. Выготский Л. С.** Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1960. – 366 с.
- 7. Рубинштейн С. Л.** Принцип творческой самодеятельности (К философским основам современной педагогики) / С. Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 101–109.
- 8. Семенов И. Н.** Проблема предмета и метода психологического изучения рефлексии / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Исследование проблем психологии творчества / Под ред. Я. А. Пономарева. – М., 1983. – С. 154–178.
- 9. Холодная М. А.** Психология интеллекта: Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
- 10. Бизяева А. А.** Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
- 11. Андреева Г. М.** Социальная психология: учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 1999. – 379 с.
- 12. Дегтяр Г. О.** Формування рефлексивної культури студентів педагогічних університетів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. О. Дегтяр. – Харків, 2006. – 19 с.

Лішук І. І. Науково-теоретичні підходи формування здатності до рефлексії майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки

У даній статті визначено та обґрунтовано основні підходи, які забезпечують ефективне формування здатності до рефлексії майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки. Подано деякі бачення науковців щодо поняття «рефлексія». Розглянуто роль та значення комунікативних умінь, творчої активності майбутнього фахівця, його здатності самостійно організовувати свою пізнавальну діяльність. Розкрито значення рефлексивної компетентності, необхідної для ефективно реалізації практичної діяльності та успішного вирішення професійних завдань. Мова також йде про створення необхідних умов в освітньому процесі для забезпечення розвитку рефлексії у здобувачів вищої освіти вищих медичних навчальних закладів. Висвітлено важливість розвитку у майбутніх медичних сестер самовладання, громадянської свідомості, допитливості, творчості, критичного мислення, вміння спілкуватися, співпрацювати, вміння співчувати.

Ключові слова: рефлексія, професійна рефлексія, теоретичні та методологічні підходи, формування здатності.

Лишук И. И. Научно-теоретические подходы формирования способности к рефлексии будущих медицинских сестер в процессе профессиональной подготовки

В данной статье определены и обоснованы основные подходы, которые обеспечивают эффективное формирование способности к рефлексии будущих медицинских сестер в процессе профессиональной подготовки. Представлены некоторые виденья ученых относительно понятия «рефлексия». Рассмотрены роль и значение коммуникативных умений, творческой активности будущего специалиста, его способности самостоятельно организовывать свою познавательную деятельность. Раскрыто значение рефлексивной компетентности, необходимой для эффективной реализации практической деятельности и успешного решения профессиональных задач. Речь также идет о создании необходимых условий в образовательном процессе для обеспечения развития рефлексии у соискателей высшего образования высших медицинских учебных заведений. Освещено важность развития у будущих медицинских сестер самообладания, гражданского сознания, любознательности, творчества, критического мышления, умения общаться, сотрудничать, умения сочувствовать.

Ключевые слова: рефлексия, профессиональная рефлексия, теоретические и методологические подходы, формирование способности.

Lishchuk I. Scientific-theoretical Approaches of Formation of Ability to Reflection of Future Nurses in the Course of Vocational Training

In this article the main approaches which provide effective forming of a capability to reflection of future nurses in the course of professional training

are determined and proved. Some images of scientists concerning the concept "reflection" are presented. The role and value of communicative abilities, creative activity of future expert, his ability to independently organize the cognitive activity are considered. Value of the reflexive competence necessary for efficient realization of practical activities and the successful solution of professional tasks is disclosed. It is also about creation of necessary conditions in educational process for ensuring development of a reflection in applicants of the higher education of the highest medical educational institutions.

It is lit importance of development in future nurses of self-control, civil consciousness, inquisitiveness, critical, creative thinking, ability to communicate, cooperate, abilities to sympathize skills. Critical thinking is very important of over the world. Because critical thinking – possibility to analyses information and idea and formulate reasoned arguments and judgment. The important thing is the ability to formulate and express their thoughts and feelings in many ways – a pledge of personal happiness and collective success.

Key words: reflection, professional reflection, theoretical and methodological approaches, ability formation.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Прошкін В. В.

УДК 61:378:37.037.1(477)

В. А. Ченцова

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Важливою умовою, що визначає ефективність освітнього процесу у вищому навчальному закладі, є високий рівень розумової та фізичної працездатності здобувачів вищої освіти. Такий рівень працездатності у процесі навчальної діяльності студентів обумовлюється багатьма зовнішніми і внутрішніми факторами. Серед них важливу роль відіграє правильна організація навчальної діяльності студентів, що включає у себе, як обов'язковий елемент, заняття фізичним вихованням і спортом. Як показує практика, останнє десятиліття спостерігається тенденція до зниження обсягу рухової активності студентів, що негативно позначається на показниках їхнього фізичного стану. В результаті даної проблеми особливої соціальної значущості набувають питання формування, збереження та зміцнення здоров'я сучасної молоді. Важливу роль у вирішенні цієї ситуації відіграє підвищення мотивації до використання